SUBSTANTIVUL *κιβωτός* ('CHIVOT') ŞI PRONUMELE AFERENTE ÎN TRADUCEREA BIBLICĂ DIN MS. 45. UN DEZACORD CARE REFLECTĂ EXEGEZA PATRISTICĂ A TERMENULUI VETEROTESTAMENTAR

DRD. IOAN-FLORIN FLORESCU
Centrul de Studii Biblico-Filologice
„Monumenta linguae Dacoromanorum", Iaşi
ioanflorinflorescu@yahoo.com

Résumé: Dans la première traduction roumaine de la Septante (XVIIe siècle, le Manuscrit roumain no. 45 de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine, la filiale de Cluj), le nom *κιβωτός*, 'arche', au féminin en grec, a été traduit par les noms neutres *săcriiu* et *chivot*, tandis que les pronoms afférents ont été traduits littéralement par des pronoms féminins, comme en grec. Ce désaccord manifesté quasi-systématiquement dans la version roumaine représente un cas de „traduction exégétique", c'est-à-dire une traduction qui reflète l'exégèse biblique patristique pour laquelle le *κιβωτός*, l'arche de l'Alliance, est un symbole de la Vierge Marie.
Mots-clés: la Septante, MS. 45, l'exégèse patristique, *κιβωτός*, la Vierge Marie.

1. După alegerea sa ca rege şi cucerirea Ierusalimului din mîna iebuseilor, David hotărăşte strămutarea chivotului Legii din cetatea Cariathiarim[1], unde rămăsese în urma războaielor cu filistenii, la Ierusalim, noua capitală a regatului. Prima încercarea se va solda însă cu un eşec, întrucît un om din mulţime, Oza, atinge chivotul şi, ca urmare a acestui sacrilegiu, este omorît de Dumnezeu, iar procesiunea este suspendată. Întregul episod este relatat în 2 Regi 6:1-11 şi reluat în 1 Paralipomena 13.

În versiunea *Paralipomenei întîi* din MS. 45 (traducerea revizuită a lui Nicolae Milescu), hotărîrea de a aduce chivotul la Ierusalim este relatată în aceste cuvinte:

> 13 [2] Şi dzise David la toată adunarea Israil: „Dă êste preste voi bine şi de la Domnul Dumnedzăul nostru să va spori, să trimitem cătră fraţii noştri cei rămaşi întru tot pămîntul Israil şi, împreună cu înşii, preuţii şi leviţii – întru cetăţile ţinerii lor, şi să vor aduna cătră noi. [3] Şi să înmutăm *săcriiul* Domnului cătră noi, căci n-au cercatu-o *pre ea* dentru dzilele lui Saul." (s.m.)

[1] Toate referinţele biblice sunt după Septuaginta de la Frankfurt (1597), ediţia care a stat la baza traducerii din MS. 45.

BDD-A19575 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:14:37 UTC)

Secvenţa „să înmutăm *săcriiul* Domnului către noi, căci n-au cercatu-o *pre ea*" conţine un evident dezacord în gen. Situaţii de acest fel pot apărea într-o traducere mai ales atunci cînd anumiţi termeni din textul-sursă şi determinanţii acestora comportă valori gramaticale diferite de cele ale termenilor corespondenţi în limba traducătorului. Este şi cazul de faţă, în care termenul *săcriiu* echivalează substantivul feminin *κιβωτός*, determinat în text de pronumele *αὐτή* în acuzativ ('pe ea'), pe care traducătorul l-a transpus ca atare, fără a mai realiza acordul cu subst. neutru *săcriiu*.

Desigur că dezacorduri în gen mai apar în traducerile lui Milescu şi ele au atras atenţia mai multor cercetători, care le-au considerat chiar o particularitate stilistică a textelor Spătarului (URSU, 2003, p. 320; DIMA, 2010, p. XXXIII). Spre deosebire însă de cazurile care, în MS. 45, survin în mod accidental, dezacordul în gen între subst. *săcriiu* (sau *chivot*, pentru că, în MS. 45, ele traduc alternativ gr. *κιβωτός*) şi pronumele aferente lui caracterizează în mod cvasisistematic traducerea lui Nicolae Milescu. De altfel, numai în capitolul 13 din 1Paralip., la care ne referim, dezacordul se repetă de trei ori:

> 13 [6] Şi *o* sui *pre ea* David şi tot Israílul s-au suit la cetatea David carea era a Iúdei, ca să suie de acoló chivótul lui Dumnedzău... [9] [...] şi au întinsu Oza mîna lui ca să ţie săcriiul, căci au abătut *pre ea* viţălul. [12] [...] Şi n-au întorsu David săcriiul către sine la cetatea David şi o abătu *pre ea* la casa lui Aveddará, hetteului. (s.m.)

Şi mai surprinzător este faptul că, de-a lungul traducerii păstrate în MS. 45, dezacordul se produce, s-ar putea spune, sub ochii şi, într-un fel, cu consimţămîntul revizorilor izvodului lui Milescu, care, uneori, lasă în text formele gramaticale greşite, mulţumindu-se doar să semnaleze în notele marginale formele corecte: e.g. „Cîndu veţi vedea săcriiul făgăduinţei... şi pre leviţi rădicîndu pre *ea* [notă marginală: *el*]" (Iis. Nav. 3:3); „Şi veţi lua săcriiul Domnului [...] şi *o* [notă marginală: *îl*] veţi trimite pre *ea* [notă marginală: *el*]..." (1Reg. 6:8). Alteori, cel mai des, se întîmplă exact invers: revizorii corectează în text formele greşite, dar le notează marginal pe cele incorecte (în ce scop?), cu o consecvenţă exasperantă: „Şi au luat săcriiul Domnului... şi-l puseră pre *el* [notă marginală: *ea*] lîngă Dagon" (1Reg. 5:2); „... şi întinse Oza mîna lui preste săcriiul Domnului ca să-*l* [notă marginală: *o*] ţie pre *el* [notă marginală: *ea*], şi-*l* [notă marginală: *o*] ţînu pre *el* [notă marginală: *ea*]..." (2Reg. 6:6); „Şi aduseră înlontru săcriiul Domnului şi-*l* [notă marginală: *o*] puseră pre *el* [notă marginală: *ea*] la locul *lui* [notă marginală: *ei*]..." (2Reg. 6:17). În sfîrşit, în alte cazuri, cum este şi cel al capitolului de faţă în întregime, dezacordul apare în text fără nici o explicaţie marginală: „n-au cercatu-o pre *ea*" (13:3), „şi o sui pre *ea* David" (13:6), „au abătut pre *ea*" (13:9,12).

Chiar dacă în traducerea Spătarului mai pot fi detectate, cum am spus, dezacorduri de acest tip, nu mai există totuşi, în acest manuscris, nici un alt exemplu în care o astfel de situaţie să se repete cu atîta consecvenţă şi, mai ales, cu

BDD-A19575 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:14:37 UTC)

„complicitatea" revizorului care adnotează în marginea paginii variaţia gramaticală a unui banal pronume. Mai mult, MS. 45 nu reprezintă, după cum se ştie, autograful traducătorului, ci un text revizuit, corectat şi recopiat, aşadar, cele mai multe dezacorduri ar fi trebuit să dispară!

Această *perseverantia in errore* este îndeajuns pentru a ne atrage atenţia asupra faptului că ne aflăm nu în faţa unei greşeli accidentale, ci a unei opţiuni de traducere, aşadar a unui gest deliberat şi asumat de traducător. Departe de a fi o simplă greşeală sau, cum a fost caracterizată de către, altfel, un avizat comentator al exegezei biblice ortodoxe, „o nouă dovadă de urmare servilă a LXX" (vezi MLD VII, comentariile lui Adrian Muraru la 2Reg. 6:6 şi 2Reg. 6:17), acest dezacord reprezintă unul dintre cele mai interesante cazuri de traducere exegetică a Bibliei, altfel spus, o traducere care reflectă exegeza tradiţională a textului, cu preţul transpunerii defectuoase a acestuia în limba-ţintă.

În exemplele citate mai sus, rostul pronumelui *ea* în traducerea românească, atunci cînd acesta determină substantivele *săcriiu* sau *chivot*, este de a atrage atenţia asupra interpretării termenului κιβωτός ca simbol al Fecioarei Maria, în hermeneutica ortodoxă.

2. În Septuaginta, κιβωτός desemnează atît chivotul Legii, cît şi arca lui Noe. Este încă un argument în sprijinul ipotezei mele faptul că, în versiunea din MS. 45, atunci cînd termenul *săcriiu* traduce grecescul κιβωτός cu referire la arca lui Noe, acordul gramatical este întotdeauna făcut corect, iar în marginea paginii nu mai este semnalată diferenţa de gen între pronumele românesc şi cel grecesc: e.g. *fă ţie săcriiu de lemn... şi-l vei smoli* (Gen. 6:14), *închise... săcriiul denafara lui* (Gen. 7:16) etc. În aceste contexte, în care subst. *săcriiu* nu o simbolizează pe Fecioara Maria, pronumele feminin ca sugestie exegetică mariologică nu are de ce să mai „transpară" în traducerea românească şi nici în notele marginale. În schimb, începînd cu prima menţiune biblică a chivotului Legii (simbolul Fecioarei), în Ex. 25:10 (FRANKF.)., dezacordul se manifestă aproape în mod sistematic: „Şi vei face săcriiu a mărturiei... şi denafară vei polei pre *însă*" (Ex. 25:10-11), „cortul mărturiei şi săcriiul făgăduinţei şi acoperemîntul ce-i preste *însă*..." (Ex. 31:7), „şi săcriiul mărturiei şi părîngele *ei*, şi ceriul *ei*... şi stîlpii *ei*" (Ex. 35:12), „şi făcu Veseleil săcriiul... şi o ferecă pre *însă* cu aur curat" (Ex. 37:1-2); „Cîndu veţi vedea săcriiul făgăduinţei... şi pre leviţi rădicîndu pre *ea*" (Iis. Nav. 3:3); „Întru acêea dzi luîndu fiii lui Israil săcriiul făgăduinţei Domnului *o* purta prentre ei" (Iis. Nav. 24:33) etc. Există totuşi şi cîteva locuri în care acordul cu pronumele este făcut corect (e.g. Num. 4:5, Deut. 10:5), fără nici o menţiune în notele marginale, dar în ansamblul traducerii din MS. 45 acestea reprezintă mai degrabă excepţii, corecturi făcute în mod automat sau datorate, probabil, copistului.

3. Asocierea Fecioarei Maria cu chivotul Legii (pe temeiul că, precum chivotul a purtat în el cuvîntul lui Dumnezeu, i.e. tablele Legii, Fecioara a purtat Cuvîntul în

BDD-A19575 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:14:37 UTC)

pîntecul ei) reprezintă, neîndoielnic, una dintre cele mai cunoscute interpretări tipologice ale Vechiului Testament, cu o îndelungată şi universală tradiţie în teologia şi cultul Bisericii. Această interpretare se regăseşte în toate epocile exegezei patristice, de la Hipolit (secolul al III-lea) pînă la Ioan Damaschinul (secolul al VIII-lea), iar în cultul Bisericii (atît al celei Ortodoxe, cît şi al celei Romano-Catolice) este reafirmată pînă astăzi în cele mai uzuale rugăciuni adresate Fecioarei, precum litaniile rozariului („Foederis Arca, ora pro nobis!") sau *Acatistul Bunei-Vestiri* („Bucură-te, chivot poleit cu Duhul!").

Fecioara-Chivot este şi una din temele predilecte ale iconografiei creştine. Nu mai departe de Moldova lui Nicolae Milescu, într-una din scenele pictate pe faţada de sud a bisericii Mănăstirii Sucevița (la începutul secolului al XVII-lea), este reprezentat Cortul adunării. După cum se ştie din Ex.40:2-3, în mijlocul acestuia ar fi trebuit să se afle chivotul Legii, în spatele unei perdele menite să-l ferească de orice indiscreţie profană. În fresca de la Mănăstirea Sucevița, perdelele Cortului sunt uşor ridicate, atît cît să descopere „chivotul" Noului Legămînt: Fecioara cu Pruncul. Este interesant de constatat că, într-un alt colţ de lume, un secol şi jumătate mai devreme, Pierro della Francesca picta celebra Madonna del Parto într-o scenă asemănătoare, în care pînzele cortului sunt ridicate chiar de cei doi heruvimi care străjuiau chivotul Vechiului Testament, descoperind imaginea noului chivot, Fecioara însărcinată cu Pruncul divin.

În mod special însă, vechii exegeţi ai Scripturii s-au oprit asupra capitolului 6 din 2Reg. (corespondentul capitolului 13 din 1Paralip.) şi a capitolului 8 din 3Reg., în care se relatează aducerea chivotului Legii la Ierusalim, în timpul lui David (2Reg.), respectiv depunerea sa în Templu, de către Solomon (3Reg.). Avînd ca punct de plecare interpretarea tipologică a chivotului ca simbol al Fecioarei, aceste episoade vetero-testamentare au constituit m o d e l u l după care tradiţia ecleziastică a celebrat Adormirea Născătoarei de Dumnezeu, procesiunea biblică a chivotului constituind pandantul procesiunii funerare în care racla Fecioarei este purtată prin cetatea lui David. Într-o celebră omilie consacrată acestei sărbători (*In Dormitionem II*, PG XCVI, IX), Ioan Damaschinul reia figurile simbolice ale textului biblic şi chiar termenii acestuia. Apostolii care poartă spre „locul de odihnă" chivotul inteligibil, i.e. trupul Fecioarei, se aseamănă leviţilor care purtaseră odinioară chivotul material spre a-l depune în Templu, la „locul de odihnă – unde îşi aflase odihna" (*κατάπαυσις*, 1Paralip. 6,31). Şi exact ca în episodul în care Oza îşi întinde mîna nesfinţită spre chivotul Legii care era gata să se răstoarne, iar pentru cutezanţa sa este *tăiat* de Dumnezeu (*διέκοψεν*, 2Reg. 6:8; 1Paralip. 13:11), în procesiunea „chivotului duhovnicesc" un necredincios îşi întinde mîinile spre racla Fecioarei, încercînd să o răstoarne, dar mîinile îi sunt *tăiate* tot atunci de către îngerul Domnului.

În lumina acestui tip de exegeză biblică (o sinteză a dezvoltărilor ei mariologice se regăseşte în lucrarea pr. prof. Ioan G. Coman, *„Şi cuvîntul trup s-a făcut". Hristologie şi mariologie patristică*, Timişoara, 1993) trebuie înţeleasă şi opţiunea traducătorului

BDD-A19575 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:14:37 UTC)

versiunii păstrate în MS. 45 de a echivala literal pronumele feminin grecesc atunci cînd acesta determină subst. *săcriiu* sau *chivot*, cu referire la chivotul Legii. Scopul traducătorului a fost să atragă atenţia asupra interpretării mariologice a pasajelor respective, interpretare, desigur, cunoscută şi revizorilor traducerii, de vreme ce, atunci cînd nu au lăsat dezacordul chiar în textul principal, cel puţin au notat în marginea paginii schimbarea valorii gramaticale a pronumelui. Raportarea simbolică la Fecioara Maria, sugerată în textul Septuagintei de genul gramatical feminin al subst. *κιβωτός*, nu putea să transpară într-o traducere în care toţi referenţii ar fi fost echivalaţi prin termeni de genul masculin.

4. Un asemenea artificiu, evaluat în termenii teoriilor recente ale traducerii, este, desigur, inacceptabil în ochii modernităţii critice. Dar ar fi o greşeală să raportăm vechile traduceri la aceste principii moderne. Pentru traducătorii din epoca lui Nicolae Milescu, Septuaginta, adevărata Scriptură „dentru care se izvorăscu toate" şi pe care „toată legea noastră să întemeiază" (MS. 45, *Cuvîntu înainte către cititori*), era înainte de toate Cartea unei t r a d i ţ i i (sau, după expresia lui Paul Ricœur, a unei „comunităţi de lectură şi interpretare"[2]), căruia aceşti cărturari îi aparţineau prin instrucţie, credinţă şi cultură. Pentru această tradiţie, textul biblic nu are existenţă „în sine", ci în cadrul eclezial al exegezei, imnografiei, iconografiei, literaturii teologice şi cultice, doctrinei etc. Subst. *κιβωτός* înseamnă 'chivot', dar „înseamnă" şi 'Fecioara Maria', pentru că, în cadrul „comunităţii de lectură şi interpretare" ortodoxe semnificaţiile Bibliei nu se stabilesc doar la nivel lingvistic, ci şi hermeneutic. O traducere a Scripturii e „mai bună" sau „mai proastă" în măsura în care reflectă cît mai multe din elementele polisistemului literar eclezial. Din această convingere temeinică provine în bună parte şi literalismul vechilor traduceri biblice. Asumîndu-şi litera Cărţii, aceste tălmăciri îşi asumau de fapt exegeza sa tradiţională, încît, dacă e să admitem un „servilism" al traducătorului, acesta nu se manifestă faţă de l i t e r a textului grecesc, ci, în mod paradoxal, faţă de s p i r i t u l său.

Bibliografie

DIMA, 2010 = Ioan Cantacuzino, *Patru apologii pentru religia creştină şi Patru oraţii. Traduse în limba română la mijlocul secolului al XVII-lea de Nicolae Spătarul (Milescu)*. Ediţie critică, studiu introductiv, notă asupra ediţiei, note şi comentarii, glosar de Eugenia Dima, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2010.

[2] André LaCocque, Paul Ricœur, *Cum să înţelegem Biblia*, traducere de Maria Carpov, Polirom, Iaşi, 2002, p. 10.

BDD-A19575 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:14:37 UTC)

FRANKF. = *Τῆς θείας Γραφῆς, Παλαίας Δηλαδὴ καὶ Νέας Διαθήκης ἁπάντα – Divinae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece, a viro doctissimo recogniata et emendata* [...], Frankfurt am Main, 1597.

MLD VII = *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, *Pars VII*, *Regum I*, *Regum II*, coordonatori: prof. dr. Al. Andriescu, prof. dr. Paul Miron, dr. Gabriela Haja, autori: Tamara Adoamnei, Mădălina Andronic, Mioara Dragomir, Gabriela Haja, Elsa Lüder, Paul Miron, Alexandra Moraru, Mihai Moraru, Adrian Muraru, Veronica Olariu, Elena Tamba Dănilă, consultant ştiinţific prod. dr. Eugen Munteanu, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2008.

MS. 45 = Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, *Manuscrisul românesc nr. 45* (conţine traducerea integrală a *Vechiului Testament*).

URSU, 2003 = N. A. Ursu, *Contribuţii la istoria culturii româneşti în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Editura Cronica, Iaşi, 2003.

BDD-A19575 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:14:37 UTC)